

ЛІТЕРАТУРА

1. Визгина А.В. Внутренний диалог и самоотношение / А.В. Визгина, В.В. Столин // Психологический журнал. – 1989. – Т. 10. – №6. – С. 50–57.
2. Визгина А.В. Методика управляемой проекции / А.В. Визгина // Общая психодиагностика / под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – СПб. : Речь, 2003. – С. 379–395.
3. Леонтьев Д.А. Разработка методики дифференциальной диагностики рефлексивности / Д.А. Леонтьев, Е.М. Лаптева, Е.Н. Осин, А.Ж. Салихова // Рефлексивные процессы и управление : сб. м-лов VII Междунар. симпозиума 15–16 октября 2009 г. / под ред. В.Е. Лепского. – М. : Когито-Центр, 2009. – С. 145–150.
4. Солдатова Е.Л. Эго-идентичность в нормативных кризисах развития / Е.Л. Солдатова // Вопросы психологии. – 2006. – №5. – С. 74–83.
5. Хромов А.Б. Пятифакторный опросник личности : учеб.-метод. пособ. / А.Б. Хромов. – Курган : Изд-во Курганского гос. ун-та, 2000. – 23 с.
6. Berzonsky, M.D. Interrelationships Among Identity Process, Content, and Structure: A Cross-Cultural Investigation / Michael D. Berzonsky, Petr Macek, Jari-Eric Nurmi // Journal of Adolescent Research. – 2003. – Vol. 18. – №2. – P. 112–130.
7. Cheek, J.M. Relational identity orientation: A fourth scale for OIQ / J.M. Cheek, S.M. Smith, L.R. Topp // Paper presented at the meeting of the society for Personality and Social Psychology. – 2002 (February). – Savannah, GA.
8. Balistreri, Elizabeth. Development and preliminary validation of the Ego Identity Process Questionnaire / Elizabeth Balistreri, Nancy A. Busch-Rossnagel, Kurt F. Geisinger // Journal of Adolescence. – 1995. – Vol. 18. – P. 179–192.
9. Hermans H.J.M. Self, Identity, and Globalization in Times of Uncertainty: A Dialogical Analysis / H.J.M. Hermans, G. Dimaggio // Review of General Psychology. – 2007. – Vol. 11. – №1. – P. 31–61.
10. Oleś, Piotr K. Czy głosy umysłu da się mierzyć? Skala Wewnętrznej Aktywności Dialogowej (SWAD) [Is it possible to measure the voices of mind? The Inner Dialogical activity Scale] / Piotr K. Oleś // Przegląd Psychologiczny. – 2009 (a). – Vol. 52. – P. 37–50.

УДК 159.947.5:372.879.6

ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ З РІЗНИМ РІВНЕМ САМООЦІНКИ

С.В. Чайкіна

*здобувач кафедри соціальної та практичної психології
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

Розглядається проблема особистісних особливостей дітей з різним рівнем самооцінки. Встановлено, що від рівня самооцінки залежать особистісні особливості дитини, характер її спілкування, відносини з оточуючими, успішність діяльності, подальший розвиток її особистості. Адекватна самооцінка надає дитині моральне задоволення. Показано, що характер самооцінки дитини яскраво виявляється в різних ситуаціях вибору, як у складних життєвих ситуаціях, так і в повсякденній діяльності, а формування позитивної адекватної самооцінки є основою життєвого успіху дитини та її гармонійного розвитку.

Ключові слова: самооцінка, сфера самосвідомості, «Я-концепція», молодший шкільний вік.

Рассматривается проблема личностных особенностей детей с разным уровнем самооценки. Установлено, что от уровня самооценки зависят личностные особенности ребенка, характер его общения, отношений с окружающими, успешность деятельности, дальнейшее развитие его личности. Адекватная самооценка дает ребенку моральное удовлетворение. Показано, что характер самооценки ребенка ярко выражается в разных ситуациях выбора, как в сложных жизненных ситуациях, так и в быденной деятельности, а формирование позитивной адекватной самооценки является основой жизненного успеха ребенка и его гармоничного развития.

Ключевые слова: самооценка, сфера самосознания, «Я-концепция», младший школьный возраст.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з найбільш значних і актуальних тем у психології можна вважати проблему особистісної особливості дітей з різним рівнем самооцінки. Це пов'язано із тим, що, незважаючи на значну кількість досліджень, її висвітлено недостатньо, хоча вона виступає однією з найгостріших проблем, які стоять перед сучасною школою і мають бути розв'язані для забезпечення досягнення учнем успіхів. Насамперед, це психологічні труднощі, з якими стикаються діти. Серед особистісних утворень, що обумовлюють поведінкові та індивідуально-психологічні особливості дитини, її взаємини з оточуючими, ключове значення належить рівню самооцінки. Формуючись у процесі всієї життєдіяльності особистості, рівень самооцінки, у свою чергу, виконує важливу функцію в її розвитку, виступає регулятором різних видів діяльності та поведінки людини. Від рівня самооцінки дитини залежить характер спілкування, відносини з іншими людьми, успішність діяльності, подальший розвиток особистості. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень згаданої проблеми, сучасна психологія засвідчує складність будови і недостатність накопичених знань щодо неї. Саме тому проблема виникнення і розвитку самооцінки, а також її рівень є однією з центральних проблем становлення особистості дитини.

Р. Бернс [3], аналізуючи велике число досліджень американських авторів, відзначає, що на межі дошкільного і молодшого шкільного віку відбувається якісний стрибок в розвитку самооцінки. Проте розширювальне тлумачення цього поняття позбавляє висновки конкретності, не дозволяє достатньо охарактеризувати зміни, що відбуваються. Так, С. Куперсміт називає самооцінкою ставлення індивіда до себе, яке складається поступово і набуває звичайного характеру; воно виявляється як схвалення або несхвалення, ступінь якого визначає переконаність індивіда в своїй самоцінності, значущості. Основним досягненням молодшого шкільного віку в області розвитку образу «Я», на думку С. Хартер, є диференціація

та інтеграція уявлень дитини про себе. Діти, які характеризуються високим рівнем загального самосприйняття, відрізняються і більшою відкритістю, доброзичливістю, вони легше знайомляться з новими людьми і швидше знаходять собі друзів. На думку М. Розенберга, самооцінка відображає ступінь розвитку в індивіда відчуття самоповаги, відчуття власної цінності і позитивного ставлення до всього того, що входить в сферу його «Я». Тому низька самооцінка припускає неприйняття себе, самовідторгнення, негативне ставлення до своєї особистості. Аналізуючи дослідження А.І. Ліпкиної [7], Є.В. Черноствітова [10], слід зазначити, що центральною характеристикою будь-якої особистості є «Я-концепція». «Я-концепція», на думку знаменитого психолога І.П. Шахова [11], це відносно стійка і усвідомлена система уявлень особистості про себе, на основі якої людина будує ставлення до себе і свою взаємодію з іншими людьми. Поняття «Я-концепції» увійшло до словника російського педагога-практика відносно недавно, на початку 70-х років. Але вивчення цієї психологічної структури велось давно. У роботах У. Джеймса, З. Фрейда, А. Фрейд закладені основи вивчення цього психічного феномену. Цій проблемі достатньо мірою присвячені роботи відомих вітчизняних психологів І.С. Кона, В.В. Століна, І.І. Чеснокова [6; 8; 9].

Мега статті – провести теоретичний аналіз особистісних особливостей дітей з різним рівнем самооцінки.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Самооцінка і її рівень є однією з істотних умов, завдяки чому дитина стає особистістю. Вона формує в індивіда потребу відповідати не тільки рівню оточуючих, а й рівню власних особистісних оцінок. Правильно сформована самооцінка виступає не просто як знання людиною самої себе, не як сума окремих характеристик, але як певне ставлення до себе, передбачає усвідомлення особистості як деякого стійкого об'єкта. Як і всі інші особливості особистості, її самооцінка та її рівень складається в процесі виховання, в якому основна роль належить сім'ї та школі. Важливе місце у житті молодших школярів займають і взаємини з однолітками. Формування самооцінки триває в шкільні роки: конкретні оцінки вчителів і оточення, успіхи в навчанні мають сприяти формуванню адекватної самооцінки. Навчальна успішність стає чи не головним критерієм оцінювання особистості школяра. Разом із оцінкою вчителя та батьківським ставленням, навчальна успішність є вагомим чинником формування самооцінки школяра та його соціального статусу [2; 5; 7].

Основними засобами і прийомами самооцінки є самоспостереження, самоаналіз, самозвіт, самоконтроль, порівняння [4; 6; 8].

Спираючись на розробки [2; 3; 6; 8; 9] науковців, нами виділено наступні рівні розвитку самооцінки:

Перший рівень розвитку самооцінки можна назвати процесуально-ситуативним. На цьому рівні самооцінки учень не встановлює зв'язку між своїми вчинками і якостями особистості. Він оцінює своє «Я» лише за певними безпосереднім зовнішнім результатами діяльності. У зв'язку з тим, що ці результати не обов'язково адекватні особовим можливостям учня і можуть бути повністю обумовлені збігом зовнішніх обставин, самооцінка має тенденцію до необ'єктивності. Стихійність, випадковість, суперечливість зовнішніх ситуацій сприяє тенденції до нестійкості самооцінки. Самозміна на цьому рівні самооцінки має характер самовиправлення вчинків, коли дитина, вирішуючи виправитися, не має ще на увазі розвиток властивостей особистості, а має на увазі лише здійснення одних вчинків або відмову від інших.

Другий рівень розвитку самооцінки можна назвати якісно-ситуативним. Для нього характерно те, що учень встановлює прямолінійні зв'язку між своїми вчинками і якостями, тобто вчинення (не вчинення) окремого вчинку ототожнює з наявністю (відсутністю) відповідної якості. Дитина не абстрагує якість від вчинку і не усвідомлює, що якість особистості виражається набагато багатше і складніше, ніж окремих акт поведінки. Оскільки окремих вчинок не обов'язково адекватний, якості, що з ним ототожнюється, і може мати випадковий і часом такий, що суперечить іншим вчинкам, характер, самооцінка на цьому рівні має тенденцію до необ'єктивності і нестійкості. У зв'язку з тим, що дитина ототожнює засвоєння якості з фактором конкретного вчинку, вона схильна обмежувати програму самовиховання окремими розрізненими актами поведінки. Випадкові коливання самооцінки сприяють ситуативності самовиховання.

Третій рівень можна назвати якісно-консервативним. Для нього характерний дозвіл прямолінійних, формальних зв'язків між вчинками і якостями особистості. Якість особистості абстрагується дитиною від конкретного вчинку, виступає в її свідомості як самостійна об'єктивна реальність. Усвідомлення того, що конкретний вчинок не означає засвоєння відповідної йому якості, руйнування прямолінійних зв'язків між ними, недостатня усвідомленість нових складних зв'язків між властивостями особистості і поведінкою призводить до певного відриву у свідомості дитини її внутрішнього світу від безпосередньо практичної поведінки. Головна роль в самооцінці відіграє констатація вже досягнутого раніше рівня розвитку властивостей особистості поряд з недооцінкою коректив, внесених до характеристики внутрішнього світу новими змінами в поведінці. У результаті самооцінка має тенденцію до консервативності і недостатньої об'єктивності.

Четвертий рівень можна назвати якісно-динамічним. Він характеризується усвідомленням складних зв'язків між якостями особистості і вчинками. Відрив внутрішнього світу від безпосереднього поведінки долається. Самооцінка має тенденцію до об'єктивності, динамічна у відповідності зі змінами у внутрішньому світі людини і при цьому стабільно відображає реальний рівень розвитку якостей

особистості. Самооцінка особистості надається з урахуванням її ставлення до самовиховання. Самовиховання стає цілком усвідомленим, планомірним і активним процесом.

Рівні самооцінки – це послідовно вихідні, послідовно пов'язані між собою щаблі її генезису. Вони якісно специфічні. Кожен генетично більш пізній рівень самооцінки виникає не за допомогою знищення раніше існуючого, а на основі перетворення попереднього. Генетично більш ранні рівні самооцінки в процесі її становлення в перетвореному виді входять до структури більш пізніх рівнів, і ця складність рівнів самооцінки зумовлює складний характер їх функціонування.

У міру розвитку діти вчаться розуміти себе, своє «Я», давати оцінку власним якостям. Цей оціночний компонент «Я» і називається самооцінкою. Вона є ядром самосвідомості, так само, як і пов'язаний з нею рівень домагань.

Молодший шкільний вік – це період усвідомлення дитиною себе, мотивів і потреб у світі людських відносин. Тому важливо в цей період закласти основи для формування диференційованої адекватної самооцінки. Все це дозволить дитині правильно оцінити себе, реально розглядати свої сили до завдань і вимогам соціального середовища, відповідно з цим самостійно ставити перед собою цілі і завдання. О.В. Аркушенко [1] виділяє три основні види самооцінки: адекватна самооцінка; завищена самооцінка; занижена самооцінка. Під адекватністю розуміється відповідність самооцінки об'єктивним проявам особистості, а в навчальній діяльності – збіг самооцінки з рівнем практичного здійснення навчального завдання. Дитина із завищеною самооцінкою може вважати, що вона у всьому права, копіюючи у дорослого позицію «батько». Прагне до управління іншими дітьми, бачить їх слабкості, але не бачить при цьому своїх, часто перебиває, ставиться до інших зверхньо, прагне всіма силами звернути на себе увагу. Від дитини із завищеною самооцінкою можна почути «Я найкраща». При завищеній самооцінці діти часто агресивні, принижують досягнення інших дітей. Пасивність, помисливість, підвищена вразливість, образливість, на думку К. Аспер [2], часто властиві дітям із заниженою самооцінкою. Вони не хочуть брати участь в іграх, тому що бояться виявитися гірше за інших, а якщо беруть участь в них, то часто ображаються і йдуть. Молодші школярі з низькою самооцінкою бачать себе в менш сприятливому світлі, ніж їх однолітки з адекватною самооцінкою, роблять акцент на своїх недоліках, висловлюють невпевненість у їх подоланні. Через уявлення про себе як про нездібних до навчання, до спілкування, до будь-яких інших видів діяльності у дітей з низькою самооцінкою часто виникають труднощі в школі і вдома. Занижена, негативна самооцінка у дитини вкрай несприятлива для повноцінного розвитку особистості.

Мотивація досягнень – інший важливий аспект, пов'язаний з самооцінкою і її рівнем. У сім'ї, в початковій школі дитину часто налаштовують на уникнення невдачі. Як наслідок, вона весь час боїться щось зробити чи сказати неправильно. Це сприяє появі страху перед можливою помилкою, розвитку тривожності, викликає невпевненість у своїх силах, знижує самооцінку і рівень домагань.

Велике значення в становленні рівня самооцінки й особистості дитини має стиль сімейного виховання, прийняті в сім'ї цінності. Для того щоб допомогти дітям підвищити самооцінку, необхідно надавати їм підтримку, проявляти ширшу турботу про них і як можна частіше давати позитивну оцінку їх дій і вчинків. О.М. Букін [5] виділяє три основні стилі виховання в сім'ї, які можуть вплинути на становлення самооцінки дитини: демократичний, авторитарний, потурання (ліберальний). При демократичному стилі, насамперед, враховуються інтереси дитини. Це стиль «згоди»; при авторитарному стилі батьками нав'язується дитині їхня особиста думка, – стиль «придушення»; при ліберальному стилі дитині залишається наодинці сама з собою. Від умов виховання в сім'ї залежить адекватна і неадекватна поведінка дитини. Дитина відчуває, що вона не відповідає вимогам батьків. Неадекватність також може проявлятися у дітей із завищеною самооцінкою. Це відбувається в сім'ї, де дитину часто хвалять, і за дрібниці їй досягнення дарують подарунки (дитина зникає до матеріальної винагороди). Дитину карають дуже рідко, система вимог дуже м'яка.

Таким чином, вплив сім'ї на особистісні особливості рівня самооцінки дитини важко переоцінити, оскільки те, що людина набуває в сім'ї, вона зберігає протягом усього свого майбутнього життя.

Крім сім'ї, великий вплив на рівень самооцінки дитини надає вчитель, оскільки значну частину часу дитина проводить у школі.

Успіхи і невдачі в навчанні, оцінка вчителем результатів її навчальної праці починають визначати і ставлення дитини до самої себе, тобто її рівень самооцінки. В учня в освітньому процесі формується установка на оцінку своїх можливостей – один із основних компонентів самооцінки, в якій відбивається те, що дитина дізнається про інших, і її зростаюча власна активність, спрямована на усвідомлення своїх дій і особистісних якостей. Культивуванню низької самооцінки у невстигаючих дітей сприяють так само ще нижчі, ніж оцінки вчителя, самооцінки учнів по класу, які переносять неуспіхи відстаючих дітей у навчанні на всі інші сфери їх діяльності.

ВИСНОВКИ

У кожному віковому періоді рівень самооцінки переважно впливає та діяльність, яка в цьому віці є провідною. У молодшому шкільному віці провідною є навчальна діяльність; саме від її ходу і залежить у вирішальній мірі формування рівня самооцінки дитини, вона прямо пов'язана з її успішністю, успіхами в навчанні.

Від рівня самооцінки залежать особистісні особливості дитини, характер її спілкування, відносини з оточуючими, успішність діяльності, подальший розвиток її особистості. Адекватна самооцінка надає дитині моральне задоволення. Самооцінка, особливо здібностей і можливостей особистості, виражає певний рівень домагань, визначається як рівень завдань, які особистість ставить перед собою в житті і до виконання яких вважає себе здатною. Рівень домагань дитини і, отже, характер її самооцінки яскраво виявляються в різних ситуаціях вибору, як у складних життєвих ситуаціях, так і в повсякденній діяльності. Формування позитивної адекватної самооцінки – основа життєвого успіху дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушенко А. Психология развития и возрастная психология / А. Аркушенко, О. Ларина. – М. : Эксмо, 2008.
2. Аспер К. Внутренний ребёнок и самооценка / К. Асперс. – М. : Добросвет, 2008.
3. Бернс Р. Развитие «Я-концепции» и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 2006.
4. Божович Л.И. «О некоторых проблемах и методах изучения личности школьника» / Л.И. Божович // Вопросы психологии личности школьника. – М. : Просвещение, 2008.
5. Букин А. Родительская школа / А. Букин. – М. : АСТ, 2007.
6. Кон И.С. Открытие «Я» / И. С. Кон. – М., 1978.
7. Липкина А.И. Педагогическая оценка и ее влияние на формирование личности неуспевающего школьника / А.И. Липкина // Психологические проблемы неуспеваемости школьников. – М., 1991. – С. 132–157.
8. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание / А.Г. Спиркин. – М., 1972.
9. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М. : МГУ, 1983. – 284 с.
10. Черносивов Е.В. Личность и ее окружение / Е.В. Черносивов. – М. : Крон, 1996.
11. Шахова И.П. Практикум по лабораторным работам курса возрастной психологии / И.П. Шахова. – М. ; Воронеж, 1998.

УДК 159.923.2

МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Т.О. Чигирин

аспірантка кафедри загальної, вікової і педагогічної психології Київського університету Бориса Грінченка

У статті аналізуються і порівнюються сучасні теорії мотивації самопрезентації. На основі вивчення різноманітних механізмів цього явища описуються основні способи досягнення успішної самопрезентації. Робиться спроба дати визначення поняття самопрезентації.

Ключові слова: самопрезентація, мотивація, управління враженням про себе, механізми самопрезентації, самовираження, самореклама, успішна самопрезентація.

В статье анализируются и сравниваются современные теории мотивации самопрезентации. На основе изучения различных механизмов этого явления описываются основные способы достижения успешной самопрезентации. Делается попытка дать определение самопрезентации.

Ключевые слова: самопрезентация, мотивация, управление впечатлением о себе, механизмы самопрезентации, самовыражение, самореклама, успешная самопрезентация.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний стан суспільного розвитку в силу домінування ринкових і конкурентних відносин, як на макрорівні (міждержавному і державному), так і на мікрорівні (міжособистісному), актуалізує дослідження феномену самопрезентації та її рушійних механізмів. Торговельно-ринкові та конкурентні взаємовідносини присутні майже у всіх сферах життєдіяльності людини – навчальній, професійній, економічній, політичній, комунікативній і навіть інтимно-особистісній. За таких обставин особистість спрямована на задоволення власних потреб, досягнення поставлених цілей та демонстрацію успішності, у чому значну роль відіграє вміння подати себе, управляти враженням про себе, тобто створювати потрібний імідж під час взаємодії.

Особливої уваги потребує дослідження мотивації самопрезентації особистості. Мотиваційні чинники самопрезентації відіграють вирішальну роль при виборі шляху подачі себе, методів управління враженням про себе, способів тренування та навчання спеціальним технікам, методам та засобам самопрезентації, створення іміджу особистості.

На сьогодні феномен самопрезентації досліджується багатьма вченими-психологами, а результати їх досліджень активно застосовуються психологами-практиками під час поведінкових тренінгів, інтерактивних занять, індивідуальних та групових консультацій. З одного боку, існує наукова потреба в поглибленні та інтеграції знань щодо особливостей сучасної взаємодії між людьми в різних сферах їх життєдіяльності в систему наукового знання, а з іншого, практична потреба в засвоєнні та відпрацюванні особистістю знань та вмінь ефективною взаємодією та успішною подачею себе навколишньому соціальному середовищу.

Мета статті: на основі аналізу літературних джерел виявити, описати і проаналізувати мотиваційні чинники самопрезентації, а також представити результати емпіричного дослідження мотиваційних чинників самопрезентації студентів-психологів.